

düşbed

DİCLE ÜNİVERSİTESİ SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ DERGİSİ
ISSN: 1308-6219 Nisan 2020 YIL-12 Sayı 24

Araştırma Makalesi / Research Article

Yayın Geliş Tarihi / Article Arrival Date

11.01.2020

Yayınlanma Tarihi / The Publication Date

28.04.2020

Dr. Öğr. Üyesi Mehmet BÜKÜM

İzmir Katip Çelebi Üniversitesi
İslami İlimler Fakültesi
İslam Tarihi ve Sanatları Bölümü
mehmet.bukum@ikc.edu.tr

KARA ABDAL SÜLEYMÂN ŞEMSÎ DEDE'NİN FARŞÇA MESNEVÎ'SİNDE MEVLÂNÂ'NİN ETKİLERİ

Öz

Mevlevîliği tasavvufî gelenekte ayrıcalıklı kılan ve melevîliğin birçok insanın yüreğinde yer etmesini sağlayan en önemli hususiyet şüphesiz melevîlerin tarihî seyir içinde sanat, edebiyât ve mûsikîyle içiçe olmalarındandır. Öncelikle Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî'nin bu yolda yürütmesi ve takipçilerine örnek olması, hem İran hem de Türk edebiyatında birçok şairi etkilemiştir. Hanya Mevlevihânesi kurucu şeyhi Kara Abdâl Süleymân Şemsî Dede de (1829-1886) bu şairlerden birisidir.

İlginç hayat hikâyesi, şeyhliği ve şairliği ile dikkat çeken Şemsî Dede'nin *Divânçe*'si, Farsça yazılmış *Tuhfetü'l-Mesnevî Alâ-Hubbi'l-Haydarî* adlı 340 beyitlik bir mesnevî ve Türkçe manzûmelerinden oluşur. Umumiyetle tasavvufî konuları işleyen bu eser, Şemsî Dede'nin küçük oğlu Hüseyin Ârif Efendi tarafından neşredilmiştir. Çalışmamızda amacımız Şemsî Dede'yi tanıtır, *Tuhfetü'l-Mesnevî Alâ-Hubbi'l-Haydarî* adlı mesnevî'de Mevlânâ'nın Mesnevî'sinin etkilerini ortaya çıkarmaktır.

Anahtar Kelimeler: Tuhfetü'l-Mesnevî, Kara Şemsî, Mevlânâ, Mesnevî.

THE EFFECTS OF MEVLANA IN KARA ABDAL SÜLEYMAN SEMSÎ DEDE'S PERSIAN MASNAVI

Abstract

The most important characteristic of Mevlevî, which makes it a privilege in the sufistic tradition and which makes the Mevlevî stick in the heart of many people, is that the Mevlevîs are undoubtedly blended with art, literature and music in the historical course. First of all, The fact that Mevlana Celaleddin Rumi walked on this path and set example to his followers influenced many poets in both Iranian and Turkish literature. Kara Abdâl Suleyman Semsî Dede (1829-1886) the founder sheikh of the Chania Mevlevî lodge was also one of those poets.

The *Divânçe* of Şemsî Dede who draws attention with his interesting life story, sheikdom and poetry, consists of 340 verses of mesnevi and Turkish poems titled *Tuhfetü'l-Mesnevî Alâ-Hubbi'l-Haydarî* in Persian. This work, which generally deals with sufistic themes was published by Hüseyin Ârif Efendi, the youngest son of Şemsî Dede. In our study, our aim is to reveal the effects of Mevlana's Mesnevî in the mesnevî titled *Tuhfetü'l-Mesnevî Alâ-Hubbi'l-Haydarî* and introduce Şemsî Dede.

Keywords: Tuhfetü'l-Masnavi, Kara Şemsî, Rumi, Masnavi.

تأثیرهای مولانا در مثنوی فارسی قاره ابدال سلیمان شمسی ده ده

چکیده

مهمترین چیزی که طرز فکر و اندیشه مولوی را از بقیه افکار جدا میکند بدون شك در حین سیر تاریخی پیدایش هنر ادبیات و موسیقی هست. امثال تشکیل دادن مولانا جلال الدین رومی در این خصوص اول از همه ، راهپیمایی مولانا در این مسیر و به عنوان نمونه برای پیروانش بر بسیاری از شاعران ادبیات ایرانی و ترکی تأثیر گذاشت. بنیانگذار خانه هانیا مولوی شیخ قره ابدال سلیمان شمسی ده ده هم (۱۸۸۶-۱۸۲۹) یکی از این شاعرهاست.

دیوانچه شمسی ده ده که با داستان جالب زندگی، شیخوخت و شاعر بودنش جلب نظر میکرد به فارسی نوشته شده مثنوی تحفة المثنوی علی حبّ الحیدری که ۳۴۰ بیت هست از منظومه ترکی تشکیل شده است. موضوعهای این اثر که معمولاً از تصوّف عبارت هست از طرف حسین عارف افندی پسر شمسی ده ده نشر شده است. هدف ما از این برنامه شناختن شمسی ده ده و تأثیر مثنوی مولانا در مثنوی تحفة المثنوی علی حبّ الحیدری بوده است

کلید واژه ها: تحفة المثنوی، قاره شمسی، مولانا، مثنوی.

Giriş

Türk tasavvuf edebiyatında Mevlevî geleneğine dahil olan şahsiyetlerin göze çarpan hususiyetlerden biri de sanat ve edebiyatla iç içe olmalarıdır. Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî bu hususta diğer tarikat büyüklerine önderlik etmiş ve günümüze kadar mevlavîlerin kahir ekseriyeti, edebiyat ve musikî ile hemhal olmuşlardır. Edebiyat tarihimizin her devresinde kıymetli eserler kaleme almış mevlavî şairler, kendilerinden öncekilerden miras aldıkları sanat ve edebiyat birikimini zenginleştirerek sonraki nesillere bırakmışlardır. Hanya Mevlevîhânesi kurucu şeyhi Kara Abdâl Süleymân Şemsî Dede de zikrettiğimiz mevlavî şair silsilesinin belki de son üyelerindendir.

Eskiden Müslümanların yaşadığı bölgelerde tahsilli ve ârif insanların evlerindeki kütüphanelerde Kur'ân-ı Kerîm, Mesnevî ve Hâfız'ın Dîvânı mutlaka bulunmuş. (Schimmel, 2007: 274) Mevlânâ'nın üstün kişiliğini vurgulamak için "Peygamber değil, ama kitabı var" denilmiştir. Eserlerinde Kur'ân ve Sünnet'ten faydalanan Mevlâna, hem yaşantısıyla, hem fikirleriyle sadece içinde yaşadığı asrı ve Anadolu'yu değil; o dönemden bu güne kadar Doğu ve Batı dünyasının fikir hayatını etkilemiştir. Bu sebeple günümüzde sadece İslâm âlemi değil, Batı âlemi de onu daha da yakından tanımaya, anlamaya, fikirlerinden istifade etmeye çalışmaktadır. (Güzel, 2007)

Mevlâna hem âlim hem mutasavvıf hem de şair kimliğiyle yaşadığı dönemi etkilemekle kalmamış edebiyat zevkiyle ve evrensel fikirleriyle günümüz insanına bile yön vermiş bir şahsiyettir. Eserleriyle kendisinden sonraki çağlara ulaşmış Mevlânâ, başta Türk-İslâm medeniyeti olmak üzere, Doğu ve Batı medeniyetlerini de önemli ölçüde etkilemiştir. Bu çalışmada amacımız Mevlânâ'nın Mesnevî'sinin, Kara Abdâl Süleymân Şemsî Dede'nin Farsça kaleme aldığı *Tuhfetü'l-Mesnevî Alâ-Hubbi'l-Haydarî* adlı eseri üzerindeki tesirlerini somut olarak ortaya çıkarmaktır.

1. Kara Abdâl Süleymân Şemsî Dede'nin Hayatı (d. 1829 – ö. 1886)¹

Kara Abdâl Süleymân Şemsî Dede'nin asıl adı Süleymân olup 1829 senesinin Ramazan ayında Konya'nın Abdürreşid mahallesinde doğmuştur. Babası Aşık Osmân, ziraat ve hayvancılıkla uğraşan bir zattır. Süleymân Şemsî Dede'nin *Dîvânçe*'si, 1887 yılında en küçük oğlu Hüseyin Ârif tarafından bastırılmıştır. Bu çalışmanın konusunu teşkil eden matbu *Dîvânçe*'sinin girişindeki hâl tercemesi,

¹ Süleymân Şemsî Dede'nin Hayatı ve eserleriyle ilgili bilgiler daha önce neşrettiğimiz eserden alınmıştır. Bu konuda aynı zamanda Ahmet Tanyıldız'ın makalesine (Tanyıldız, 2016) bakılabilir.

onun hayatı hakkında detaylı bilgiler içermektedir. Süleymân Şemsî Dede'den bahseden hemen tüm eserlerin ilk ve esaslı kaynağı bu hâl tercemesidir.

Süleymân Şemsî, yaz aylarında hayvan otlatıp kış aylarında mahalle mektebine devam etmiş, maddî imkânsızlıklar sebebiyle düzgün ve sürekli bir eğitim alamamıştır. On beş yaşındayken manevî arayışlara girmiş, İlahî aşka ve tasavvufa ilgi duymaya başlamıştır. 1843 senesinde on altı yaşındayken babasının izniyle Konya'da Şems-i Tebrizî Dergâhı'na intisap etmiştir. İlk tasavvufî terbiyesini orada Seyyid Emir Şâh Kaygusuz Abdâl'dan almıştır. Bu dergâhta dört yıl kalan Süleymân Şemsî Dede, bu arada mektep ve medrese derslerine devam ederek Kur'ân-ı Kerim'i hatmetmiş, ilmihâl, Arapça ve Akâid dersleri görmüştür. (İ. Kara, 1997: 117) Hocası Kaygusuz Abdâl, kendi müşşî Abdâl Muhammed Sûdî Dede Efendi'yi onunla tanıştırmış ve Süleymân Şemsî Dede bir süre onun hizmetinde bulunmuş ve ondan ders almıştır.

Abdâl Muhammed Sûdî Dede Efendi vefât ettikten sonra Süleymân Şemsî Dede inzivaya çekilip 1844 yılında Mevlânâ Dergâhı'nda çilesini çıkartmıştır. (M. Kara, 1997: 49) Hocası Kaygusuz Abdâl tarafından kendisine 1849 yılında hilafet-nâme verilmiştir. Konya'da gördüğü dört yıllık eğitim yeterli görülünce hocası tarafından 1849 yılında Afyon'a Sultân Dîvânî Dergâhı'nda ilim tahsil etmek ve hizmette bulunmak üzere gönderilmiştir. Süleymân Şemsî Dede, Afyon'da da dört yıl ilim ve tasavvufla meşgul olmuştur.

Afyon'dan sonra Bursa ve İstanbul'a geçen Süleymân Şemsî Dede, bir yıl boyunca bu şehirlerdeki ziyâret yerlerini ve yaşayan şeyhleri ziyaret ettikten sonra 1855 yılında Konya'ya dönmüştür. Sevdiği hocası Seyyid Emir Şâh Kaygusuz Abdâl'ın mezarını ziyâret etmiş ve burada bir süre Mesnevî dersleri vermiştir. 1857 yılında evlenen Süleymân Şemsî Dede'nin 1859 yılında ilk çocuğu Muhammed Şemseddîn dünyaya gelmiştir. Daha sonra 1860 yılında Hasan Hüsnî ve 1864 yılında Hüseyin Ârif dünyaya gelmiştir. Hüseyin Ârif'in doğumundan bir süre sonra Süleymân Şemsî Dede'nin babası Âşık Osmân vefat etmiştir. Yaşadığı müddetçe meşîhatı ve mesnevîhanlığı kendine meşrut kılan Süleymân Şemsî Dede, büyük oğlu Mehmed Şemseddîn Efendi'yi mesnevîhanlık ve müşşîlik, ortanca oğlu Hasan Hüsnü Efendi'yi mütevellilik, küçük oğlu Hüseyin Ârif Efendi'yi de Mesnevî okumak ve müderrislikle görevlendirmiştir. (M. Kara, 1997: 50)

1870 yılında Aydın Güzelhisârı Mevlevîhânesi şeyhi Horâsânî Alî Dede vefât edince onun dergâhına şeyh olarak tayin edilmiştir. Bir süre burada kalan Süleymân Şemsî Dede, Hanya'daki Mevlevî muhiplerinin ısrarlı davetleri üzerine 1872'de Hanya'ya gitmiştir. (Küçük, 2007: 310) 1880'de geniş bir arazi üzerinde ve zengin vakıflarla kurduğu Hanya Mevlevîhânesi'ni inşa ettirmiş, Mevlevîhâne'nin vakfiyesini hazırlatmış ve tasdik ettirmiştir. Bu Mevlevîhânedeki şeyhlik yapan Süleymân Şemsî Dede 1886 yılında vefât etmiştir. Mezarı önceden hazırlanan dergâha bitişik olarak inşa edilen türbeyle defnedilmiştir. (İ. Kara, 1997: 118)

Süleymân Şemsî Dede ve büyük oğlu Muhammed Şemseddîn'in naaşı Lozan Antlaşması gereği nüfus mübadelesi sebebiyle İzmir'e getirilmiş ve 30 Mayıs 1924 tarihinde tarikat mensuplarının ve büyük bir cemaatin katılımıyla Topaltı semtindeki İzmir Mevlevîhanesi haziresine defnedildi. Tekkelerin kapatılmasından sonra İzmir Mevlevîhanesi'nin yıkılması üzerine iki şeyhin naaşı Balçova Mezarlığı'na nakledilmiştir. (İ. Kara, 1997: 128)

Süleymân Şemsî Dede, şiirlerinde müridlik yıllarından müşşîlik yıllarına kadar farklı isimler kullanmıştır. İlk kullandığı isimler işitmek anlamındaki **Sem'i'dir**. Daha sonra Esmâ-i Hüsnadaki nûr isminden dolayı **Nûrî**, Şems-i Tebrizî'ye sevgisi vesilesiyle **Şemsî** ve **Kara Şemsî** isimlerini kullanır. Mütevazî kişiliği sebebiyle **Türâbî**, sıkça ibadet ettiği için **Niyâzî**, hocasının müşşî Abdâl Sûdî Dede'ye saygısından dolayı da **Abdâl** ve **Kara Abdâl** isimlerini de kullanmıştır. Şiirlerinde ise daha ziyade **Abdâl**, **Kara Şemsî** mahlaslarını tercih etmiştir. (Tanyıldız, 2016: 181)

İbnülemin Mahmut Kemal İnal, Süleymân Şemsî Dede'den bahsederken "*nazımlarının mâhiyeti nûmunelerden anlaşılır, fazla söze lüzum kalmaz.*" (İbnülemin Mahmut Kemal İnal, 1998: 1803) diyerek değerlendirmektedir. Süleymân Şemsî Dede ve eserleri üzerinde bir yazı kaleme alan Ahmet Sevgi de başarılı şiirlerine pek rastlamadığını dile getirmektedir. (Sevgi, 1995: 69)

Klâsik manâdaki edebiyat geleneği ile şairlik kabiliyeti ekseninde Süleymân Şemsî Dede'nin şiirlerini ele almak, meseleyi tasavvufi zeminden edebî zemine taşıyacak ve temas ettiği muhtevayı arka planda bırakacaktır. Yer yer muhtevayı şekil ve ölçüye tercih eden şairin bu tasarrufunu göz ardı etmeden şiirlerini değerlendirmekte yarar vardır. Klâsik Türk edebiyatı geleneğinin inkırâza yüz tuttuğu XIX. yüzyılda yaşamış olan Süleymân Şemsî Dede, bu geleneği tasavvufî neşveyle harmanlayarak devam ettiren şairlerdendir. Gençlik yıllarında çobanlık yaparak hayata başlayan Süleymân Şemsî Dede bu yıllarda maddî imkânsızlıkların da etkisiyle ciddî bir eğitim almadığı hâlde Dergâh'a intisap ettikten sonra Kurân-ı Kerîm'i hatmetmiş, Arapça ve Farsça öğrenmiş, dinî ilimlerde tahsil yapmış ve şeyhlik makamına kadar yükselip birçok mürid ve talebe yetiştirmiştir.

2. Süleyman Şemsî Dede'nin *Tuhfetü'l-Mesnevî Alâ-Hubbi'l-Haydarî* Adlı Eseri

Süleymân Şemsî Dede'nin *Dîvânçe*'si (Kara Şemsî, 1887) Farsça yazılmış *Tuhfetü'l-Mesnevî Alâ-Hubbi'l-Haydarî* adlı 340 beyitlik bir mesnevî ve Türkçe manzûmelerden oluşur. Çalışmamıza kaynaklık eden *Tuhfetü'l-Mesnevî Alâ-Hubbi'l-Haydarî* adlı Farsça mesnevî 13 bölümden ve 340 beyitten müteşekkildir. Bölümlerin isimleri ve muhtevaları şu şekildedir:

2.1. Der-Münâcât-ı Kâdiyü'l-Hâcât

Tuhfetü'l-Mesnevî bir münâcât ile başlar. 31 beyit olan bu bölümde ağırlıklı olarak Allâh'ın esmâ-i hüsnâsı tasvir edilerek O'ndan af ve merhamet talep edilmektedir. Yer yer Mevlânâ'nın *Mesnevî*'sinden mısra ve beyitlerin de tazmîn edildiği şiirde zikir ifadeleri olan *Allâh Allâh* ibaresi de tekrar edilmiştir.

2.2. Der-Hamd ü Senâ-yı Hudâ-yı Teâlâ Azze ve Celle

İkinci kısımda Cenâb-ı Hakk'a şükredilir. İlk bölüme benzer şekilde Allâh'ın isim ve sıfatlarına vurgu yapılarak evren ve varlıklar üzerindeki tasarruflarına değinilir. Bu kısım 23 beyittir.

2.3. Der-Sitâyiş-i Enbiyâ-yı İzâm Aleyhimu's-Selâm

28 beyitten oluşan üçüncü kısımda sırasıyla Hz. Âdem, Hz. Şît, Hz. Nûh, Hz. İbrâhîm, Hz. İsmâîl, Hz. Dâvûd, Hz. Süleymân, Hz. Yakûb, Hz. Yûsuf, Hz. Mûsâ, Hz. Cercîs, Hz. Zekeriyâ, Hz. Yûnus, Hz. Yahyâ, Hz. Şu'ayb, Hz. Eyyûb, Hz. Hızır, Hz. İlyâs, Hz. İsâ ve Hz. İdrîs anılır.

2.4. Der-Nat-ı Pâk-ı Habîb-i Hudâ Hazret-i Muhammedini'l-Mustafâ Salavâtullâhi Aleyhi't-Tahiyyât

Dördüncü bölümde peygamberimiz Hz. Muhammed'in isimleri, vasıfları, mucizeleri, hakkında nâzil olan ayetler ve şahsiyet-i maneviyesinden şefâat isteme gibi hususlara değinilir. 45 beyit olan bu bölümde beyitler arasında *es-salâtu ve's-selâm* ibaresiyle peygamberimize salavât getirilir.

2.5. Der-Senâ-yı Çehâr-yâr-ı Vefâ-şiâr-ı Hazret-i Ahmed-i Muhtâr

Beşinci kısımda Peygamberimizin dört yakın arkadaşı ve halîfesi olan Hz. Ebû Bekir, Hz. Ömer, Hz. Osmân ve Hz. Alî'nin vasıfları zikredilir. 40 beyitlik bu kısımda ağırlıklı olarak Hz. Alî övgüsü bulunur.

2.6. Der-Medh-i Ashâb-ı Güzîn Rıdvânullâhi Te'âlâ Aleyhim Ecmaîn

Bu bölümdeki 6 beyitle Peygamber Efendimiz'in sahabeleri övülür.

2.7. Der-Sitâyiş-i Evliyâ-yı Kirâm Kaddesellâhu Ervâhahum

Yedinci bölümde Hasan-ı Basrî, Bâyezîd-i Bistâmî, Cüneyd-i Bağdâdî, Ma'rûf-ı Kerhî, İbrâhîm bin Edhem, Şakîk-i Belhî, Bişr-i Hafî, Zünnûn-ı Mısrî, nebî veya velî olarak rivayet edilen Hz. Şem'un, Ahmed Er-Rıfâî, Şems-i Tebrîzî, Seyyid Burhâneddîn Muhakkık-ı Tirmîzî, Selâhaddîn Zerkûb, Hüsâmeddîn Çelebî ve Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî gibi zâtlar övülür. Ayrıca nebî ve velîler arasındaki münasebetlerin ele alındığı bu kısım 43 beyittir.

2.8. Der-Sitâyiş-i Sıbteyn-i Resûl-i Sakaleyn

13 beyitten oluşan sekizinci kısımda peygamberimizin torunları olan Hz. Hasan ve Hz. Hüseyin övülür.

2.9. Der-Vak'a-yı Dil-süz-ı Kerbelâ ve Mezemmet-i Yezîd-i Pelif

Dokuzuncu bölümde 37 beyitle Kerbelâ Hâdisesi, Hz. Hüseyin ve akrabalarına revâ görülen zulümler, Muharrem ve âşûrânın hususiyetleri anlatılır. Ayrıca bu can yakıcı hâdisenin müsebbibi olan Yezîd ve Şimr'e olan nefret ve kızgınlık tasvîr edilir.

2.10. Der-Tenbîh-i Gâfilân ve Mersiye-yi Şehîdân

21 beyitten oluşan onuncu bölümde Kerbelâ hâdisesinde şehit düşen mazlumlar için mersiye ve gâfiller için uyarıcı beyitler vardır.

2.11. Fazîlet-i Girye Berây-ı Vak'a-yı Dil-süz-ı Şehîdân-ı Kerbelâ

Bu bölümde Kerbelâ şehitlerinin fazîletleri övülür. Öncelikle âyet ve hadîslerle gözyaşının gerekliliği ve fazîletlerine vurgu yapılır. Bu bölüm 11 beyittir.

2.12. Der-Senâ-yı Şühedâ-yı Kerbelâ

Bu bölümde Kerbelâ şehitleri övülür ve onların vasıfları zikredilir. Bu bölüm 19 beyitten müteşekkildir.

2.13. Der-Tazarru' u Duâ

Tuhfetü'l-Mesnevî Alâ-Hubbi'l-Haydarî'nin son bölümü 23 beyit olup bu bölümde Cenâb-ı Hakk'ın af, merhamet ve mağfireti ile ilgili isimleri anılarak dua ve yakarıya yer verilir.

3. Tuhfetü'l-Mesnevî Alâ-Hubbi'l-Haydarî'de Mesnevî Etkileri

Kara Abdâl Süleymân Şemsî Dede, Arapça, Farsça ve Türkçe şiir yazabilen bir şahsiyettir. Bu kabiliyetinin gelişmesinde âsitânede aldığı eğitimin katkısı büyüktür. Süleymân Şemsî Dede'nin yazdığı şiirler ağırlıklı olarak Türkçe ve Farsçadır. Seyrek de olsa Arapça mısra ve beyitlere yer vermiştir. Farsça şiirlerinde tamamen Mevlânâ'nın etkisi göze çarpar.

Süleymân Şemsî Dede'nin eğitim aldığı dönemden ömrünün kemâl devresine değin yazdığı şiirlerin hemen tamamında tasavvufî gelenek ve Mevlevîlik öne çıkar. Eldeki şiirlerinden Farsça olanları Mevlânâ'nın Mesnevî'sinin etkisiyle kaleme alınmıştır. Bizim tespit edebildiğimiz kadarıyla Süleymân Şemsî Dede *Tuhfetü'l-Mesnevî Alâ-Hubbi'l-Haydarî* adlı manzûmede ele alınan konunun bağlamına uygun olarak 340 beyitin 153'ü yani %45'inde doğrudan Mesnevî'den alıntı yapılmıştır.

Eserin ismindeki "*Tuhfetü'l-Mesnevî*" ile Mevlânâ'nın Mesnevî'sinden hediyeler; "*Alâ-Hubbi'l-Haydarî*" ile Hz. Ali sevgisi vurgulanmıştır. Eserin "*Der-Senâ-yı Çehâr-yâr-ı Vefâ-şîâr-ı Hazret-i Ahmed-i Muhtâr*" başlıklı bölümünde Hz. Ebu Bekir 9, Hz. Ömer ve Osman 5 beyitle methedilirken Hz. Ali'nin 14 beyitle methedilmesi Şemsî'nin Hz. Ali'ye olan sevgisini göstermektedir.

Şemsî Dede'nin Ehl-i Beyt sevgisi de eserde dikkat çeken diğer bir husustur. "*Der-Sitâyiş-i Sıbteyn-i Resûl-i Sakaleyn*" bölümünde 13 beyitle Hz. Hasan ve Hüseyin'i öven Süleymân Şemsî Dede'nin "*Der-vak'a-yı Dil-süz-ı Kerbelâ ve Mezemmet-i Yezîd-i Pelif*", "*Der-Tenbîh-i Gâfilân ve Mersiye-yi Şehîdân*", "*Fazîlet-i Girye Berây-ı Vak'a-yı Dil-süz-ı Şehîdân-ı Kerbelâ ve Der-Senâ-yı Şühedâ-yı Kerbelâ*" bölümlerinde 88 beyitle Kerbelâ hadisesi'ndeki yürek yakan trajediyi, Kerbelâ şehitlerine övgü ile Yezid ve Şimr'e hakaretlere varan yergileri, onun bu konudaki hassasiyetini göstermektedir.

Şairin *Dîvânçe*'sinin muhtelif nazım şekilleriyle yazılmış Türkçe kısmı incelendiğinde; şiirlerin muhtevası umumiyetle tasavvufî meselelerdir. Bu şiirler daha ziyade mürüdlere öğütler, tarikatın erkân ve âdâbına dâir usuller ile Mevlânâ ve Şems başta olmak üzere diğer Mevlevî büyükleri ile ilgili ifadelerden müteşekkildir. Şemsî Dede'nin şiirlerinde Mesnevî'nin etkisi o kadar

açıktır ki şairin *Dîvânçe*'sindeki Türkçe yazılmış ilk gazeli, Mevlânâ'nın Mesnevî'sinin ilk 18 beyitinin manzûm çevirisidir: (Tanyıldız ve Büküm, 2017: 113-114)

Fe'îlâtün / Fe'îlâtün / Fe'îlâtün / Fe'îlâtün

- 1 *Bi'şnev ĩn* neyden alup söyledim esrâr saña
Tuy ne ârzü-keş imiş zâr ile ol yâr saña
- 2 *K'ez-neyistân* ile tâ düşdigüñ âlâmı görüp
°Aql u nefsiñ dahı arz ile semâ zâr saña
- 3 Şerha şerha idegör sîneñi bu firkatden
İştîyâkuñ ideyüm şerhini izbâr saña
- 4 Kendi aşluñdan uzak kaldıguñı bildikde
Vaşl içün emr-i rücû° oldu yâ tekrâr saña
- 5 Nîk ü bed herkes ile cüft olarak nuşh itdüm
Söyledüm nâle ile pend-i dürer-bâr saña
- 6 Kendi zannınca baña herkes olup yâr u refîk
Cüst ü cü itmedi sırrum k'ide izhâr saña
- 7 Kendi nâlem idiyor sırrumı izhâr velîk
Hiss-i zâhirlle görünür mi o envâr saña
- 8 Cân ki ten içre leâfetle görünmez aşlâ
Gösterirse meger ol zümre-i ebrâr saña
- 9 Sûzîş ü nâle ider °ışk-ı Hudâ'dan bil nây
Maḥviyyetle bulunur °ışk u o kirdâr saña
- 10 Âteş-i °ışkıla cüş eyledi yâ hû mey u ney
Germiyet-baḥş-ı derûn oldu mı ol nâr saña
- 11 Perde-i ğafleti çâk eyle de gör °ayn-ı yakĭn
Rehber-i °ışk-ı Hudâ işte o aḥrâr saña
- 12 Ney gibi pâk-derûn muttaşif-ı kahr u celâl
Mürşidüñ soḥbetidür müşfik-i hüşyâr saña
- 13 Emr-i *mütüy*ı işit mevt-i ĩrâdiyle iş it
Mevtdedür nefse ḥayât işde bu aḥbâr saña

- 14 Bu sözüñ sırrını bildünse hayâtı bulduñ
Na'î-i bâzgüne sefer olmaya düşvâr saña
- 15 İtdi evkâf-ı °azîzüñ ğam-ı dünyâ zâyî°
Süz-ı firkatle gelüp gitdi o devvâr saña
- 16 Ğafilâne geçen ol günlerüñe çekme esef
Ğalsun ol zât ki taḫîb-i dil ol dildâr saña
- 17 Ğanmaz ol ḫulzüm-i tevḫîde ḫalan °aşîḫlar
Yoḫ ise behreñ uzun gün ğam-ı ekdâr saña
- 18 Kâmilüñ ḫâlini idrâk idemez nâḫîşlar
°Ârif ol işte selâmet ile güftâr saña
- 19 Viridi *Dīvânçe-yi Abdâl'*ma sertâc iderek
Hijde ebyâtınuñ esrârını Hünkâr saña

Farsça kaleme alınmış *Tuhfetü'l-Mesnevî Alâ-Hubbi'l-Haydarî* ve Türkçe şiirlerine bakıldığında Süleymân Şemsî Dede'nin muhtelif tür, şekil ve vezinlerde manzûmeler yazabildiği görülmektedir. Başta mesnevî, kasîde ve gazel olmak üzere kıt'a, semâî, müfredât gibi kullandığı nazım şekilleri ile medhiyye ve târîh manzumeleri, şairin klâsik edebiyat bilgisine de hâkim olduğunu göstermektedir. Şair metin içerisinde yer yer vezin tasarruflarına gitmiştir. Bunun dışında kimi mısralarda vezin aksaklıkları da göze çarpmaktadır.

Şair eserinde dinî literatüre sıkça atıfta bulunur. Özellikle Kur'ân-ı Kerîm ve hadîs-i şerîfler ve Mevlânâ'nın *Mesnevî*'si onun şiirlerinde temel referans kaynaklarıdır. Öyle ki şairin manzûmeleri okunurken söz konusu dinî literatüre ve *Mesnevî*'ye hâkim olunmaması durumunda anlamın müphem kalacağı şüphesizdir.

Mevlânâ'nın *Mesnevî*'sinin Süleymân Şemsî Dede'nin zikredilen mesnevisi üzerindeki etkilerini somut olarak görebilmek için tespit edebilen 153 beyitin hepsini burada zikretmek külfetli olacağı için 30 beyit numune olarak seçildi. Bu konuda daha detaylı bilgiye ulaşmak isteyen araştırmacılar Ahmet Tanyıldız ile beraber neşrettiğimiz esere (Tanyıldız ve Büküm, 2017) bakabilirler.

Aşağıdaki tablolarda Kara Şemsî'nin oğlu tarafından neşredilen eserine (Kara Şemsî, 1887) TN kısaltması ve Mehmet Kanar'ın manzûm *Mesnevî* çevirisinin ilk cildine (Kanar, 2013) MK1; ikinci cildine (Kanar, 2018) MK2 kısaltmaları verilmiştir. TN, MK1 ve MK2 kısaltmalarının yanındaki sayılar eserlerin sayfa numaralarıdır. Taksim işaretinin (/) yanındaki sayılar ise beyit numaralarıdır.

TN 13/4	Cân ez-û âmed neyâmed ü zi-cân Şad hezârân cân dihed ü râyegân	Can O'ndan geldi, O ise herhangi bir candan gelmedi. Tek başına yüzbinlerce can bağışladı.
MK2 430	Can ezû âmed, neyâmed û zi cân Sed hezârân cân dehed ü râygân	Can ondan geldi, gelmedi ondan can Verir o yüz binlerce bedava can
TN 10/49	Ez-dehânet çun ber-âyed hamd-i Hağ Murğ-ı cennet sâzedes Rabbu'l-felak	Dilinden hamd cümleleri çıktığında Rabbü'l-felak olan Allâh o sözleri cennet kuşu yapar.
MK1 774	Çunki perrîd ez dehânes hamd-i Hak Morg-i cennet sâhteş rabbu'l-felak	Kimin ağzından Hakk'a hamd kuşu uçarsa Göklerin Rabbi cennet kuşu yapar onu
TN 12/89	Çun dıraht u seng k'ender her mağâm Muştafâ-râ kerd zâhir es-selâm	Ağaç ve taş her nerede Hz. Mustafa'yı görse ona apacık şekilde selam eder.
MK2 255	Çun direht u seng k'ender her mekâm Mustafâ râ kerde zâhir es-selâm	Her yerdeki ağaç ile taş bile Mustafa'ya açıkça selam verirdi
TN 12/95	Z'în sebep fermûd Hağ şallû 'aleyh Ki Muhammed bûd muhtâc-i ileyh	Bu sebeple Allâh (insanlara) salavat getirmeyi emretti. Muhammed (kelimesinin) ona (salavata) ihtiyacı vardı.
MK2 803	Zin sebep fermûd Hak sallû aleyh Ki Muhammed bûd muhtâlun ileyh	Bu yüzden Han "Ona salavat gönderin" buyurdu Çünkü Muhammed başvuru olan biriydi
TN 12/96	Bâ-Muhammed bûd 'ışk-ı pāk coft Behr-i 'ışk ü-râ Hudâ <i>levlāk</i> guft	Hz. Muhammed'e tertemiz bir sevgi eşti. Allâh o muhabbet sebebiyle levlāk dedi.
MK2 499	Bâ Muhammed bûd 'ışk-i pāk coft Behr-i 'ışk ü-râ Hodâ levlāk guft	Muhammed'de tertemiz bir aşk vardı Bu yüzden Tanrı ona "Levlâke" dedi
TN 13/108	Ağmed er bu'ğşâyed ân per-i celîl Tâ ebed medhûş mâned Cebre'îl	Eğer Hz. Ahmed o muhteşem kanatları açsaydı, Cebrail sonsuza kadar kadar dehşette kalırdı.
MK2 316	Ahmed er buğşâyed ân perr-i celîl Tâ ebed bîhûş mâned Cebre'îl	Ahmed o yüce kanadı açacak olsa Cebrail sonsuza kadar baygın kalır
TN 13/109	Muştafâ bîn çunki şabreş şud burāk Ber-keşânîdes be-bâlâ-yı tıbāk	Hz. Mustafa'yı gör ki sabrı ona Burak oldu ve onu göğün en yüksek makamına çıkardı.

MK2 848	Mustafâ bîn ki çu sabreş şod Burak Ber keşânîdeş be bâlâ-yi tîbâk	Mustafa'ya bak; sabrı ona oldu Burak Onu çektî gökyüzünün doruklarına dek
TN 13/114	Z'ân sebep kul gufte-i deryâ buved Her çî nuţķ-ı Aħmedî gûyâ buved	Bu sebepledir ki 'kul' ifadesi her ne kadar Hz. Ahmed'in nutku gibi görünse de o deryanın sözüdür.
MK2 650	Zan sebep kul gofte-i deryâ buved Herçi nutk-i Ahmedî gûyâ buved	Bu yüzden "söyle" denizin sözü olur Her ne kadar bunu söyleyen Ahmed olsa da
TN 14/129	Muştafâ z'în guft k'ey esrâr-cû Murde-râ ħ'âhî ki bînî zinde tû	Hz. Mustafa bundan dolayı ona; Ey sırları arayan ölülerin canlandığını görmek ister misin, dedi.
MK2 645	Mustafâ zin goft k'ey esrârcû Morde râ hâhî ki bînî zinde tu?	Mustafa bunun için dedi: Ey sır arayan Ölmüş birini diri olarak görmek istersen
TN 14/130	Mer Ebû Bekr-i takî-râ gû bebîn Şud zi-şiddîķi emîri'l-maħşerîn	Müttaki olan Hz. Ebubekir'e gör dediğinde o da sadakatiyle maħşer ehlinin emini oldu.
MK2 645	Mer Ebûbekr-i takî râ gû bebîn Şod zi şiddîķi emîru'l-maħşerîn	Söyle baksın takva sahibi Ebubekir'e Maħşerîn emiri olmuştur o sadakatiyle
TN 14/131	Ender ĩn neş'et niger Şiddîķ-râ Tâ be-ħaşr efzûn kunî taşdîķ-râ	Müttaki olan Hz. Ebubekir'e gör dediğinde o da sadakatiyle maħşer ehlinin emini oldu.
MK2 645	Enderin neş'et niger Şiddîķ râ Tâ be ħaşr efzûn konî tasdîķ râ	Bu varlık aleminde Şiddîķ'a bak Maħşere kadar sadakatini fazlalaştırır
TN 14/138	Z'ân ne-şud Fârûķ-râ zehr-i gezend Ki bed ez -tiryâķ Fârûķîş ħand	Hz. Faruk'a felaket zehri bulaşmadı. Zira tiryak bile Farukî şekerin yanında acıdır.
MK2 596	Zan neşod Fârûķ râ zehrî gezend Ki bud an tiryâķ-i fârûķîş kand	Faruk'a zehir tesir etmedi Onun ayırdetme panzehiri şeker kesilmişti.
TN 14/145	Hest yek nâmeş veliyyu'd-devleteyn Hest yek na'teş imâmu'l-kıbleteyn	Bir namı veliyyü'd-devleteyn idi. Bir vasfı da imâmu'l-kıbleteyn idi.
MK2 556	Hest yek nâmeş veliyyu'd-devleteyn Hest yek na'teş imâmu'l-kıbleteyn	Bir adı vardır: İki devletin yöneticisi Bir övgüsü vardır: İki kıblenin imamı
TN 15/148	Z'în sebep Peyğamber-i bâ-ictihâd Nâm-ı ħod-râ v'ân °Alî mevlâ nihâd	Bu sebeple o ictihad sahibi Peyğamber, kendi yerine Hz. Ali'yi önder olarak bıraktı.

MK2 884	Zin sebab Peygamber-i ba icthâd Nâm-i hod v'ân-i Alî mevlâ nihâd	Bu sebeple çalışan çabalayan Peygamber Hem kendine hem Ali'ye "efendi" adını verdi
TN 15/149	Guft her kes -râ menem mevlâ vu dûst İbn-i °amm-ı men °Alî mevlây-ı üst	Dedi ki: Ben her kimin dost ve efendisiysem amcam oğlu Ali de onun efendisidir.
MK2 884	Goft her kû râ menem mevlâ vu dûst İbn-i 'emm-i men Alî mevla-yi ust	Dedi: Ben kimin efendisiysem Amcamın oğlu Ali de onun efendisidir
TN 15/158	Şâh-ı merdân u emîru'l-mu°minîn Râh-bân u râz-dân u dür-bîn	Şah-ı merdânsın, emirü'l-müminînsin. Rehbersin, sır sahibisin, uzak görüşlüsün
MK2 545	Şâh-i merdân u emîru'l-mu'minîn Râhbân u râzdân u düstbîn	Yiğitlerin şahı, müminlerin emiri Yol bilir, sır bilir, dostları gözetir
TN 16/171	İn çunîn fermûd ân Şâh-ı rusul Ki menem keştî der-în deryâ-yı küll	O yüzden peygamberlerin şahı buyurdu: Bu külli deryâsı içindeki gemi benim.
MK2 289	İnçonin fermûd an şâh-i rusul Ki menem keştî derin deryâ-yi kul	Resullerin şahı da böyle buyurmuştu Bu küll denizindeki gemi benim
TN 16/127	Âşnâ hîçest ender baħr-ı rûh Nist ancâ çâre cuz keştî-yi Nûh	Bu ruh deryası içinde yüzmenin bir anlamı yok. Orda Nûh'un gemisinden başka kurtuluş çaresi yoktur.
MK2 289	Aşinâ hîçest ender bahr-i rûh Nîst incâ çâre coz keştî-i Nûh	Ruhlar denizde yüzmek bir hiçtir Burada Nuh'un gemisinden başka çare yoktur
TN 18/220	Guft Peygamber zi-ğayb in-râ celî Der-makâlât-ı nevâdir bâ-°Alî	Hız. Peygamber, gaybdan bunu açık bir şekilde belirtti ki; nadir sözler Alî ileler.
MK2 340	Goft Peygâmbet zi gayb in râ celî Der makâlât-i nevâdir bâ Alî	Peygamber gaybdan bunu gösterdi Ali'ye söylediği eşsiz sözlerle
TN 8/2	Ey Kerîm u ey Raħîm u Sermedî Der-guzâr ez-bed-segâlân in bedî	Ey Kerîm, Raħîm ve Sermedî olan! Menfi fikir sahiplerini bu kötülükten kurtar.
MK1 645	Ey kerîm u ey raħîm-i sermedi Der gozâr ez bedsegâlân in bedî	Kerem sahibi, sonsuz merhametli Tanrım Kötü düşüncelilerden gider bu kötülüğü

TN 8/8	Mâ ne-bûdîm u tekâzâmân ne-bûd Luţf-i tû nâ-gufte-i mâ mî-şunûd	Biz yoktuk, taleplerimiz de yoktu. Senin lütfün henüz söylemediklerimizi de duyuyordu.
MK1 70	Mâ nebûdîm u tekâzâman nebûd Lutf-i tu nâgofte-i mâ mîşunûd	Biz yoktuk, taleplerimiz yoktu Senin lutfun, demediklerimizi duyuyordu
TN 8/6	Ey Hudây fazl-ı tû hâcet-revâ Bâ-tu yâd-ı hîç kes ne'bvéd revâ	Allâh'ım, senin fazlın hacetleri karşılar. Senin yanında başkasını anmak revâ değildir.
MK1 147	Ey Hodâ ey fazl-i tu hâcet revâ Bâ tu yâd-ı hîçkes nebved revâ	Tanrım, hacetleri kabul edersin fazlınla Kimse anlamaz senin adının yanında
TN 8/9	Bâd-ı mâ vu bûd-i mâ ez-dâd-ı tust Hesti-i mâ cumle ez-îcâd-ı tust	Vücudumuz ve nefesimiz senin cömertliğindedir. Varlığımız tümüyle senin icadındır.
MK1 69	Bâd-i mâ vu bûd-i mâ ez dâd-ı tust Hestî-yi mâ cumle ez îcâd-ı tust	Bize rüzgarı, varlığı sen verdin Varlığımızı sen icat ettin
TN 8/11	Ey Hudây-ı bâ-âta-yı bâ-vefâ Raĥm kun ber-umr-i refte ber -cefâ	Ey nimet ve vefâ sahibi olan Allâh'ım. Bu cefâ ile geçen ömrüme merhamet et.
MK1 166	Ey Hodâ-yi bâ'etâ-yi bâvefâ Raĥm kon ber omr-i refte der cefâ	Ey bağış bol vefalı Tanrım! Acı cefâ içinde geçen ömrüme
TN 8/14	Ey °Azîm ez-mâ gunâhân-ı °azîm Tû tevânî °afv kerden der-ĥarîm	Ey Azîm, bizden çıkan büyük günâhları haremde affetmeye gücün yeter.
MK1 646	Ey azîm ez mâ gunâhân-i azîm Tu revânî afv kerden der harîm	Yüce Rabbim! Büyük günahlarımızı Affetmeye gücün yeter haremde
TN 10/42	Bâ- çunân ġâlib Hudâvendî kesî Çun ne-mîred ger ne-bâşed ü ĥasî	Böyle galip bir zâta canını veremeyen kişi düşkündür.
MK1 65	Ba çonin ġâlib Hodavendî kesî Çun nemîred, ger nebâşed ü hesî	Böyle galip bir Tanrı karşısında Namert değilse, verir canını mutlaka
TN 90/30	În taleb der-mâ hem ez-îcâd-ı tust Resten ez-bîdâd yâ Rab dâd-ı tust	Bizdeki talep senin icadındandır. Ya Rabbi, zulümden kurtulmak da senin adaletindedir.
MK1 115	În taleb der mâ hem ez îcâd-ı tust Resten ez bîdâd yârab dâd-ı tust	Bizdeki talep senin icadındır Tanrım, zulümden kurtulmak senin adaletindir

TN 11/61	Nûh ez-ân gevher çû ber-ğurdâr şud Der-hevâ-yı baħr-ı cân dur-bâr şud	Nûh da o cevherden nasîb aldı. Can deryasının hevasıyla inci yağdırdı.
MK1 332	Nûh ez an gevher ki berhordâr bûd Der heva-yi baħr-i cân durbâr bûd	Nuh o inciden nasibini aldı Can denizinin arzusuyla inci yağdırdı
TN 10/59	Ân senâ berkî ki ber-ervâh tâft Tâ ki Âdem ma'rifet z'ân râh yâft	Ruhlara vuran o parlak ışıkla Âdem marifet kazanıp yolunu buldu.
MK1 332	An senâ berkî ki ber ervâh tâft Tâ ki Âdem ma'rifet zan nûr yâft	O parlak ışık ruhlara vurdu O ışıkla Adem bilgi sahibi oldu.
TN 11/60	Ân k'ez-Âdem rest dest-i Şîş çîd Pes ħalîfeş kerd Âdem çun bedîd	Âdem'de beliren o nur daha sonra Şît'in elinde toplandı. Âdem de bu görünce Şît'i halefî olarak tayin etti.
MK1 332	An kez Âdem rost dest-i Şîs çîd Pes halîfeş kerd Âdem k'an bedîd	O ışık Adem'de bitti; Şîs'in eli topladı Adem o ışığı gördü; Şîs'i halef tayin etti.

Sonuç

Kara Abdal Süleymân Şemsî Dede'nin hem *Tuhfetü'l-Mesnevî Alâ-Hubbi'l-Haydarî* adlı Farsça Mesnevî'sinde hem de *Dîvânçe-i Kara Şemsî* adlı Türkçe eserinde Mevlânâ'nın etkileri çok belirgindir. *Dîvânçe-i Kara Şemsî*'de yer alan şiirler daha ziyade müridlere öğütler, tarikatın erkân ve âdâbına dâir usuller ile Mevlânâ ve Şems başta olmak üzere diğer Mevlevî büyüklerle ilgili ifadelerden müteşekkildir. Şairin şiirlerinde Mesnevî'nin etkisi o kadar açıktır ki şairin *Dîvânçe*'sindeki Türkçe yazılmış ilk gazeli, Mevlânâ'nın Mesnevî'sinin ilk 18 beyitinin manzûm çevirisidir.

340 beyitlik *Tuhfetü'l-Mesnevî Alâ-Hubbi'l-Haydarî* adlı Farsça manzûmede ele alınan konunun bağlamına uygun olarak birçok yerde doğrudan Mesnevî'den alıntı yapılmıştır. Manzûmenin yarıya yakını Mesnevî beyitlerinden oluşmaktadır. Bu çalışmada şairin Farsça eserinde Mevlânâ'nın Mesnevî'sinden doğrudan alıntılıdığı 30 beyte yer vererek bu etkiyi daha muşahhas hâle getirmeye çalıştık.

Kaynakça

- İbnülemin Mahmut Kemal İnal (1998), **Son Asır Türk Şairleri**, Dergah Yayınları, İstanbul.
- Güzel, Ahmet (2007), "Mevlâna'nın Çağına ve Çağımıza Tesirleri", **İSTEM**, S. 10, s.169-90.
- Kara, İsmail (1997), "Hanya Mevlevîhânesi: Şeyh Ailesi, Müştemilatı, Vakfiyesi.", **İslam Araştırmaları Dergisi**, S. 1, s. 115-173.
- Kara, Mustafa, (1997), "Hanya Mevlevîhânesi". **DİA**, C.16, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara.
- Kara Şemsî (1887), **Tuhfetü'l-Mesnevî Alâ-Hubbi'l-Haydarî ve Dîvânçe-i Kara Şemsî**, A. Maviyan Şirket-i Mürettibiye Matbaası, İstanbul.
- Küçük, Sezai (2007), **Mevleviliğin Son Yüzyılı**, Vefa Yayınları, İstanbul.

Mevlânâ Celâleddin-i Rûmî, (2013), **Mesnevî Cilt 1-2-3**, (Çev. Mehmet Kanar), Ayrıntı Yayınları, İstanbul.

Mevlânâ Celâleddin-i Rûmî, (2018), **Mesnevî Cilt 4-5-6**, (Çev. Mehmet Kanar), Ayrıntı Yayınları, İstanbul.

Sevgi, Ahmet (1995), “XIX. Yüzyıl Mevlevî Şâirlerinden Konyalı Şemsi Dede ve Dîvançesi.” **7. Milli Mevlânâ Sempozyumu**, Konya, 1995, Selçuk Üniversitesi Basımevi, s. 62-73.

Schimmel, Annemarie (2007), “Mevlânâ’nın Şark ve Garptaki Tesirleri”, (Çev. Ali Ertuğrul), **İSTEM**, S. 10, s. 271-79.

Tanyıldız, Ahmet ve Büküm, Mehmet (2017), **Şemsî Dîvançesi**, Öncü Kitap, Ankara.

Tanyıldız, Ahmet (2016), “Kara Abdâl Süleymân Şemsî Dede ve Şiirleri Üzerine”, **Hikmet-Akademik Edebiyat Dergisi**, S. 5, s. 180-90.